

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ СУДІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

DEVELOPMENT OF LEGISLATIVE BASE OF COMMERCIAL COURTS OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE FIRST HALF XIX IN

Богатир В.В.,
здобувач

Інституту законодавства Верховної Ради України

У роботі розглядаються основні напрямки розвитку законодавчої бази діяльності комерційних судів Російської імперії в першій половині XIX ст. Виявлено, що даний процес йшов за двома основними напрямками: 1) розвиток загальноімперського законодавства (ухвалення вексельного, торгового статутів тощо) і 2) конкретизації прав і обов'язків конкретних комерційних судів.

Ключові слова: комерційні суди, законодавча база, Російська імперія.

В работе рассматриваются основные направления развития законодательной базы деятельности коммерческих судов Российской империи в первой половине XIX в. Выявлено, что данный процесс шел по двум основным направлениям: 1) развитие общеимперского законодательства (принятие вексельного, торгового уставов и т. д.) и 2) конкретизации прав и обязанностей конкретных коммерческих судов.

Ключевые слова: коммерческие суды, законодательная база, Российская империя.

Basic directions of development of legislative base of activity of commercial courts of the Russian empire are in-process examined in the first half XIX in. It is exposed, that this process went on two basic directions: 1) development of общеимперского legislation (acceptance of bill of exchange regulation, point-of-sale et cetera) and 2) right a specification duties of concrete commercial courts.

Key words: commercial courts, legislative base, Russian empire.

Постановка проблеми. Актуальність винесеної на розгляд проблеми обумовлюється необхідністю ретельного вивчення та аналізу діяльності комерційних судів Півдня України, розвитку їх нормативно-правової бази, її прилаштування до конкретних специфічних умов кожного регіону та міста.

Мета: дослідити основні напрямки розвитку законодавчої бази комерційних судів у першій половині XIX ст.

Останні наукові публікації по даній проблемі. Найбільш значними роботами з вивчення проблем діяльності комерційних судів як на Півдні України, так і в Росії в XIX ст., що з'явилися за останнє десятиліття в українській та російській історіографії, очевидно, слід назвати дослідження М.О. Джавкуразової «Коммерческие суды в России» [1], С.М. Казанцева «Коммерческие суды в дореволюционной России» [2], С.М. Кудряшова «Коммерческие третейские суды в России» [3], О.В. Міхіна «Возникновение и развитие коммерческих судов в Российской Империи» [4], В.С. Балуха «Организация і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду» [5; 6]. У той же час, не дивлячись на очевидні їх здобутки, публікація нових, раніше не відомих або маловідомих матеріалів, їх ретельний аналіз, стосовно багатьох аспектів діяльності комерційних судів, у тому числі й розвитку їх нормативно-правової бази, є актуальним питанням через його малодослідженість, або взагалі недослідженість.

Виклад основного матеріалу. Практика діяльності Одеського і Таганрогського комерційних судів видалася своєчасним заходом влади для підтримки

околиць імперії, що швидко розвивалися. У зв'язку з цим вона була продовжена й надалі. Так, указом сенату від 1 квітня 1819 року було створено комерційний суд у містечку Рені для Бессарабської області. Указом від 27 жовтня 1819 року – створений комерційний суд у Феодосії. Указом від 23 січня 1920 року – комерційний суд в Архангельську [6, с. 35]. На цьому створення нових комерційних судів, за зразком Одеського, на території Російської імперії припинилось. Достатньо довгий час до жодного з внутрішніх міст держави даний досвід не був застосований, що, як вважає В.С. Балух, вказувало на обслуговування цими судами переважно проблем, які виникали у портових містах і були пов'язані з особливостями зовнішньої торгівлі [6, с. 35].

При цьому, доволі швидко виявилася недосконалість статуту комерційного суду, виданого для Одеси у 1808 році та застосованого до інших комерційних судів. Однак деякий час будь-які зміни чи доповнення, а тим більше відхід від нього з боку міністерства юстиції та сенату, зазвичай не допускалися.

Попри це, він значно покращив процедуру розгляду комерційних справ, у зв'язку з чим комерційні суди набули популярності і довіри у купецтва та місцевого торговельного люду. До того ж, так чи сяк, ухвалювати додаткові спеціалізовані нормативні акти все-таки доводилось – надто різними і специфічними були умови діяльності комерційних судів. З огляду на це і на державному рівні зрозуміли потребу, по-перше, у серйозному вдосконаленні чинного для комерційних судів законодавства і, по-друге, в його систематизації й уточненні для кожного комерційного суду окремо.

До єдиної думки про необхідність створення спеціальних комерційних судів прийшов і створений 1827 р. Вексельний комітет, головою якого було призначено видатного державного діяча того часу М. Сперанського. Головним завданням цієї організації стала підготовка проекту положення про комерційні суди.

Як відомо, основними джерелами для розробників проекту були Статут Одеського комерційного суду 1808 р., проект Санкт-Петербурзької комерційної ради, прийнятий у Франції Комерційний статут від 1673 р., а також досвід діяльності комерційного суду в Гамбурзі. Підготовлений комітетом проект складався з, по-перше, Установлення комерційних судів, в якому визначався склад суду, його повноваження і форма діловодства, і, по-друге, Статуту торговельного судочинства, яким встановлювались підсудність, виклик і явка до суду, види використовуваних доказів, порядок ухвалення рішень та їх виконання, апеляції.

Таким чином, згідно з цим проектом, суд було поставлено на один рівень із цивільними палатами, і він підпорядковувався Сенату як вищій апеляційній інстанції. Його склад, як і до того, передбачався змішаним, тобто одна частина суду формувалася з професійних суддів, а друга – з представників купецтва.

Сам судовий розгляд зазвичай був усним, письмове судочинство допускалось як виняток або за бажання позивача, або ж у разі складності торговельного спору. Відповідно до цього у проекті передбачалося, що судові засідання будуть двох видів – для справ, які вимагатимуть усного розгляду, і для справ, які дозволялось розглядати в письмовій формі.

Важливою складовою цього проекту була детальна регламентація діяльності інституту присяжних стряпчих і присяжних опікунів як прообразу майбутньої адвокатури. Згідно з розробленим документом, до компетенції комерційного суду входили питання торгівлі і торговельної неспроможності. Безумовні вироки були підвідомчі поліції. Розгляд справ у суді відбувався за законами і торговельними звичаями, застосування яких було достатньо поширеним. Серед використовуваних у судочинстві доказів, як і раніше, важливе місце відводилося присязі. Виконання рішень комерційного суду покладалося на поліцію, оскільки суд, крім присяжних приставів, не мав інших виконавчих органів.

Після розгляду цього проекту в Державній Раді на початку 1832 р. було прийнято рішення привести діяльність усіх наявних комерційних судів у відповідність з цим Статутом. А 14 травня 1832 р. ухвалили загальне «Установлення комерційних судів і статут їхнього судочинства» [6, с. 75; 7]. Крім того, указ містив рішення про відкриття комерційних судів у Москві та Санкт-Петербурзі, а також передбачав можливість заснування комерційних судів і в інших містах. Діючі комерційні суди необхідно було перевести на нове уложення, зберігши тільки необхідні зміни, пов'язані з місцевими умовами.

На підставі цього статуту у 1832 р. створили Санкт-Петербурзький суд, у 1833 р. – Московський, у 1834 р. – Новочеркаський, у 1835 р. реформували

Одеський, у 1836 р. – Таганрозький, у 1841 р. – Керченський, у 1853 р. – Тифліський і в 1857 р. – Бессарабський комерційний суд.

Комерційні суди діяли на підставі власного Статуту судочинства, який складався із 16 розділів, котрі містили 470 тимчасових правил провадження справ про неспроможність (28 статей) [6, с. 76].

Головною причиною створення комерційних судів був бурхливий розвиток торгівлі, в тому числі і зовнішньої, в деяких регіонах Російської імперії, що вимагало, у разі виникнення спорів, швидкого та водночас якісного й авторитетного їх розв'язання. Характерною рисою комерційних судів було і те, що вони наділялися чіткою територіальною компетенцією.

Відповідно до Статуту про судочинство торговельне до підсудності комерційних судів відносились усі спори і позови по торговельних оборотах, усні і письмові договори і зобов'язання, характерні для торгівлі, як між приватними особами всіх станів, так і позови державних кредитних установ до приватних осіб; усі справи про торговельну неспроможність; спори і позови по векселях на суму, не більшу за 500 руб. [6, с. 76; 8, с. 9].

Коли траплялися випадки, не передбачені Статутом торговельного судочинства, комерційні суди застосовували нормативні акти, загалом для всіх дореформених судових установ. Передусім це Закони про судочинство і цивільні стягнення [9] та Загальне губернське установлення [10]. Усі наступні зміни відбувалися в основному після проведення судової реформи 1864 року.

Так, чинні до того Закони про судочинство і цивільні стягнення замінили Статутом цивільного судочинства [11], яким до процесу судочинства вносилися якісно нові зміни. Наприклад, по-перше, був ліквідований третейський суд при розгляді спорів торговельних товариств. По-друге, всі без винятку спори акціонерних компаній почали розглядатися і розв'язуватися виключно на засадах Статуту цивільного судочинства. По-третє, відбулися зміни у системі доказів, які можна було використовувати у комерційному суді, і в порядку виконання рішень. Йдеться про те, що тепер, відповідно до ст. 1747, ч. 2, Т. XI (у редакції законів від 1857 р.), їхнє виконання здійснювалося поліцією. Між тим, на підставі ст. 83 затвердженого 19 жовтня 1865 р. положення про надання чинності судовим статутам від 20 листопада 1864 р. рішення дореформених судів, зокрема і комерційних, було приписано виконувати згідно з правилами Статуту цивільного судочинства, на підставі виконавчого листа [6, с. 79].

Що ж до самого документа, то його структура була наступною. Глава перша визначала склад суду. В ній передбачалося, що суд складається з голови, його товариша і визначеної кількості членів згідно із штатом. Параграф 3 указував, що до канцелярії суду входять секретарі, їхні помічники, протоколісти, перекладачі і писарі. Їхня кількість також установлювалась відповідно до штату. При канцелярії також числилися присяжні пристави і служителі, присяжні опікуни у справах неповнолітніх і присяжні стряпчі.

Друга глава називалася «Порядок призначення». У параграфі 1 «Призначення голови і членів» указувалось, що голови комерційних судів та їхні товариші призначаються і звільняються указами Сенату за поданням міністра юстиції. Кандидатів обирали і пропонували міністри міські товариства. Саме обрання мало відбуватися у міській думі на спеціальних зборах купців 1-ї і 2-ї гільдії «які належали до Міського Товариства, були Гостями з інших міст 1-ї і 2-ї гільдії чи зареєстрованими у Столицях іноземними Гостями». Кандидатів обирали з чиновників не нижче 6 розряду. Якщо кандидат на той час уже перебував на службі, то повинен був отримати для участі у виборах дозвіл свого начальства.

Голів та їхніх товаришів у комерційних судах інших міст обирали безстроково без участі міських товариств за поданням міністра юстиції на загальних з іншими державними чиновниками засадах (ст. 9-10). Членів судів вибирали вже міським товариством «на тих же підставах і на ті ж терміни, що й засідателів Палат». Разом з членами суду обирали й кандидатів на їхні місця – на випадок смерті чи хвороби перших, а також у разі їхньої необхідності відлучитися.

У другому параграфі йшлося про визначення секретарів, приставів і чинів канцелярії. Згідно з ним, секретарів, їхніх помічників та приставів комерційних судів затверджувало на посаді Губернське правління за повідомленнями цих судів. Протоколістів, перекладачів, писарів і присяжних службовців суд визначав на свій розсуд. Секретарі, пристави і всі посадові особи, які числилися за канцелярією суду, були державними службовцями (ст. 15).

Третій параграф називався «Призначення присяжних опікунів і стряпчих». У ньому зазначалося, що для первісного розпорядження й охорони майна осіб, які стали неспроможними, до відкриття конкурсного управління відповідно до Статуту про торговельну неспроможність комерційний суд визначав присяжних опікунів (ст. 16). Їх призначали із списку кандидатів, обраних міським товариством на загальних зборах. Кількість кандидатів установлювалася у кожному місці спеціальним розписом «відповідно до п'ятирічної складності конкурсів» (ст. 18). Суд призначав опікунів за чергою, як вони стояли в списку, та приводив їх до присяги.

Окремо складали список стряпчих, причому зазначаючи, що «повіреном у Комерційному суді у справах між приватними особами не може бути той, хто не внесений у список Присяжних стряпчих». Комерційний суд сам вирішував, хто достойний бути в цьому списку, на підставі поданих кандидатами документів. Називати причини відмови чи виключення із списку комерційний суд зобов'язаний не був (ст. 23-25). Необхідну кількість присяжних стряпчих суд визначав сам [12, с. 270].

Ст. 30 встановлювала, що «Голови Комерційних Судів, їхні Товариші, Секретарі і Пристави отримують зарплату відповідно до штату; Помічники Секретарів, Протоколісти, Перекладачі і писарі – за розписом суду із загальної суми, визначеної для Канцелярії згідно із штатом. ... Присяжні Опікуни

користуються доходами, визначеними у Статуті про торговельну неспроможність. ... Стряпчі отримують винагороди від своїх довірительів на добровільних з ними засадах».

Глава 3 визначала «предмети і компетенцію відомства», тобто в ній указувалось, що до відання комерційного суду належать: 1) усі спори і позови по торговельних оборотах, векселях, договорах і зобов'язаннях словесних і письмових, що стосуються торгівлі, – як між приватними особами всіх станів, так і за позовами державних кредитних установ до приватних осіб; 2) усі справи про торговельну неспроможність незалежно від того, до якого звання належать особи, «які стали неспроможними, навіть коли йдеться про осіб дворянського стану» (ст. 31).

Водночас розгляду комерційними судами не підлягали спори про купівлю і продаж товарів за готівку в рядах, крамницях, на ринках, торгах і ярмарках, а також усі торговельні спори, сума яких не перевищувала 500 руб. (ст. 34) [12, с. 171].

У ст. 35 зазначалося, що комерційні суди повинні починати діяти не з власної ініціативи, а лише після надходження скарг і позовів. Їм заборонялося втручатись у справи поліції. Статті 36-37 указували, що в разі виявлення під час провадження справи в комерційному суді належності хоча б частини розглядуваних питань до іншої установи, він зобов'язаний негайно відправити останній всю справу.

Сфера відання кожного комерційного суду обмежувалась територією міста, в якому він був заснований. У той самий час, до його компетенції належали не лише місцеві купці, але й приїжджі (якщо це передбачалося укладеними між купцями угодами), а також їхня рухома і нерухома власність. Комерційний суд визначили першим ступенем цивільного суду у справах, що відносилися до його компетенції. Водночас зазначалося, що скарги й апеляційні прохання на його рішення розглядає Урядуючий Сенат (ст. 39) [12, с. 272].

Четвертою главою регламентувалися устрій і порядок приймання. В ній указувалось, що у комерційному суді «бувають засідання трьох видів» – звичайні, особливі і надзвичайні. Звичайні засідання проводились «для розправи за словесним провадженням», особливі – у справах, які велися в письмовому вигляді, а надзвичайні застосовувалися у попередніх двох категоріях у тому разі, коли був потрібен швидкий розгляд (ст. 41-42). Для звичайних засідань призначали чотири, а для особливих один присутствений день на тиждень за особливим розписом. При цьому акцентувалось на бажаності звільнення від засідань поштових днів. Надзвичайні засідання призначалися головою суду за потреби в будь-який день (ст. 43) [12, с. 272]. Нагальними справами і такими, що вимагають швидкого вирішення, вважалися ті, «в яких прихованням особи відповідача або його капіталів і майна чи зволіканням відправлення товарів у дорогу та іншими схожими способами може бути завдано великих збитків позивачеві» (ст. 49).

Канцелярія повинна була приймати прохання в усі дні, в тому числі і святкові, у «години, встанов-

лені для відвідування». Якщо прохання про невідкладну справу було подано в неприйнятний день, то старший днювальний канцелярський чиновник повинен був негайно записати просьбу і подати її голові суду. Останній призначав день і час суду, навіть якщо йшлося про вихідний чи неприйнятний день, і цей, підписаний головою наказ про явку до суду через пристава передавався відповідачеві (статті 50-51).

Комерційний суд, відповідно до ст. 53, розпочинав роботу о 10.00 і закінчував о 14.00. Однак голова мав право на свій розсуд продовжити робочий час суду. Якщо голова суду з якихось причин був відсутній або в судочинстві була справа, що стосувалася його самого чи його родичів, то його місце займав товариш голови. Для забезпечення повної присутності суду, крім голови, потрібні були ще три члени суду. Якщо ж вони також не могли прибути з певних законних підстав, то їхнє місце займали кандидати (ст. 56-59).

Статтею 63 передбачалось, що голова суду повідомляв (відправляв) міністрові юстиції на його вимогу всі необхідні відомості. А ось губернським прокурорам заборонялося будь-яким чином втручатися у справи комерційних судів.

У главі 5 «Порядок провадження справ» зазначалося, що в комерційних судах воно складається з «відносин його з іншими місяцями» і «внутрішнього провадження справ, які належать до його відання». У першому випадку використовувались загальні для всіх судових інстанцій правила, в тому числі наявність спеціальних «вхідних» і «вихідних» книг. Порядок внутрішнього провадження справ, які надходили до комерційного суду, складався із «словесної розправи» і «письмового провадження» (ст. 64) [12, с. 274].

Відповідно до загальних положень першого відділення «Про словесну розправу» «всі справи в Комерційному Суді здійснюються Словесною Розправою». Винятком могли бути лише ті справи, які розглядалися в письмовому провадженні за бажанням позивача або ж за рішенням самого суду (ст. 65). Водночас допускалось використання різноманітних записок, записів, довідок тощо.

Усе діловодство у справах, проваджених словесно в комерційних судах, відображалось в таких сімох книгах: для вхідних просьб; для повісток і наказів про явку; доповідна; книга засідань (журнал); окремих ухвал (окремі протоколи); остаточних ухвал (остаточні протоколи); книга вихідних документів.

У другому відділенні «Про словесну розправу» під назвою «Надходження справ у письмоводство в Канцелярії» містяться правила подання скарг, позовів і заяв до комерційного суду, а також порядок діловодства по них (ст. 75-91) [12, с. 275-276]. Третє відділення «Рух справ і письмоводство в установі» складається з підрозділів «Про журнали засідань», «Про приватні протоколи», «Про протоколи остаточних ухвал», «Зберігання справ» і «Виконання за справами». В останньому, зокрема, зазначалось, що коли для приведення у виконання рішення суду необхідне сприяння поліції, то повідомлення про це

і укази підписувалися головою і скріплювалися секретарем (ст. 121). Рапорти до Урядуючого Сенату підписували голова і всі згодні члени суду. Про всі ж розбіжності в ході розгляду додавалася виписка із спеціальної книги (с. 122) [12, с. 278].

У відділенні «Про письмове провадження» наголошувалось, що воно допускається або на початку справи, на прохання відповідача, або як продовження вже розпочатої словесної розправи. В обох випадках справа розглядалася на особливому засіданні суду, і якщо її розгляд до того здійснювався на звичайних засіданнях, то з переданням її до письмового провадження словесну розправу по ній припиняли (ст. 127-128). Всі правила щодо приймання, руху, зберігання справ і виконання рішень у них по словесній розправі використовувались і в письмовому провадженні, тільки з деякими винятками (ст. 129) [12, с. 278].

Друга частина розглядуваного документа називалася «Статут судочинства в судах комерційних» [12, с. 280]. Статут складався з таких 15 глав: «Про підсудність»; «Про виклик та явку до суду»; «Про відводи», яка містила підрозділи «Про відводи для відхилення Суду» і «Про відводи для вилучення членів суду»; «Про заслуховування сторони і надання справі ясності»; «Про розгляд через посередників»; «Про докази взагалі та різні види таких»; «Про докази через власне зізнання»; «Про письмові акти і документи взагалі»; «Про особливі види письмових доказів», до якої входили розділи «Про купецькі і конторські книги», «Про маклерські книги і записки», «Про книги, які ведуться за зразком купецьких, і про реєстри» і «Про рахунки і розписки»; «Про докази з допомогою свідків»; «Про доказування через присягу»; «Про відповіді і спростування»; «Про перевірку доказів і спростувань», яка складалася з розділів «Про свідчення на місці» і «Про огляд об'єктів»; «Про рішення і виконання оних», до якої входили підрозділи «Загальний зразок підготовки ухвал», «Порядок оголошення, відправлення і виконання приватних ухвал» і «Порядок оголошення, відправлення і виконання остаточних ухвал»; «Про скарги на рішення комерційних судів та апеляції».

Великий обсяг цього документа не дозволяє провести його ретельний аналіз, особливо аналіз усіх установлень для діяльності комерційних судів, які містяться в ньому. При цьому, однак, важливо зазначити, що він був дуже детальним щодо регламентування роботи судів та визначення, як діяти у різних ситуаціях. У ньому, з одного боку, порівняно зі Статутом для комерційного суду м. Одеси містяться нові, вкрай необхідні для діяльності комерційних судів положення. А з другого боку, збережено або логічно розвинуто деякі раніше прийняті норми.

Так, приміром, доказом у комерційному суді були: власне зізнання, письмові акти і документи, свідки, присяга (ст. 209). До особливого роду письмових доказів, використовуваних у торговельних справах, належали: купецькі конторські книги, маклерські книги і записки, книги на кшталт купецьких та рахунки і розписки (ст. 238) [12, с. 287].

Необхідно також відмітити, що вищі посадові особи на місцях активно вивчали й обговорювали нову нормативну базу для комерційних судів на предмет її реального застосування. Так, нам, зокрема, відомо, що 6 квітня 1833 р. Таврійський цивільний губернатор доповідав М. С. Воронцову: «розглянувши детально Установлення Комерційних судів і Статут їхнього судочинства, затверджене на найвищому рівні 14 травня 1832 р., вважаю, що цю постанову може бути прийнято в Феодосійському Комерційному суді без будь-якої зміни». У той же час губернатор пропонував доповнити її нормами зі старого статуту комерційних судів (від 10 березня 1808 р.) А саме: параграфом «33 про окремі ухвали суду у невідкладних випадках, як-от: при накладенні заборони, при арешті, затриманні тощо; 35 – про явку за позовом до суду сторін позову або повірених; 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108 і 109 – про відносини між Градоначальником і Комерційним судом». Губернатор так обґрунтував свою просьбу: «Ці взаємовідносини градоначальника з Комерційним судом необхідні тому, що Градоначальник буде наполягати на якнайшвидшому вирішенні справ і наданні чинності вирокам...» [13, арк. 17].

Однак, навіть ухваливши цей, як тоді видавалося, всеосяжний документ, для уточнення і розширення кола діяльності комерційних судів законодавцям усе-таки доводилось і далі приймати нові законодавчі акти.

Так, розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі Росії у той період вимагав використання в обороті нового виду цінних паперів – векселів. Проте обіг і використання векселів у Російській імперії тривалий час були вкрай утруднені. Тільки в червні 1832 р. вийшов відповідний указ Урядуючого Сенату. В ньому, зокрема, зазначалося, що розгляд спірних справ щодо векселів є обов'язком комерційних судів [12, с. 406]. Тоді ж було затверджено відповідний вексельний статут.

У ньому з-поміж інших містилися такі норми: комерційні суди уповноважені з'ясовувати, чи має той чи цей документ силу вексельного права (ст. 4); «позов щодо збитків від затримки у видачі векселя після отримання коштів або валюти, як і від затримки у видачі грошей або валюти після отримання векселя, розглядається невідкладно Комерційним Судом» (ст. 11); «на прохання позивача боржник того ж або у всякому разі наступного дня викликається до Управи Благочиння для надання відповіді. Якщо при цьому буде встановлено, що він невідомо де переховується, то Управа Благочиння того ж або принаймні наступного дня наказує шукати його у всьому місті, а вексель тоді відсилає до Комерційного Суду для вчинення з боржником, що переховується, як визначено законом щодо неспроможних боржників (ст. 107); «жодні пояснення і заперечення боржника не зупиняють стягнення Управою Благочиння, крім нижчезазначених: ... 2) коли надасть свідоцтво, видане йому Присутственным місцем, про те, що саме по цьому векселю ним унесено повний платіж або зроблено перерахування... 3) коли він пояснює, що вексель видано такою особою, яка не мала права бра-

ти на себе зобов'язання за ним» ... «у другому випадку ... стягнення скасовується, а за свідоцтвом про сплату воно продовжується тільки щодо решти його суми. Але якщо стосовно акта свідоцтва позивачем буде висловлено підозру щодо його справжності, то справа надсилається на розгляд Комерційному Судові і стягнення призупиняється до його рішення» (ст. 109) [12, с. 116-117].

В усіх інших спорах і запереченнях, зокрема щодо складу й ознак векселя або його оплати за рахунками, книгами і розписками, боржник міг доводити свою правоту у комерційному суді, але при цьому стягнення з нього продовжували робити наче він нічого і не заперечував, «доки до суду не надійде постанова про скасування його або призупинення» (ст. 110) [12, с. 117]. «Усі суми у вигляді пені при стягненні з боржників за векселями відсилаються в міру їх надходження до Комерційного Суду, і в ньому здійснюються їх облік у книзі, перевірка і зберігання, на тих самих підставах, які встановлені для казенних штрафів, що надходять до судових місць» (ст. 140). «Ці суми переважно розподіляються Комерційним Судом на винагородження тих чиновників, які були задіяні при стягненні, а також чиновників Канцелярії Комерційного Суду, відповідно до внеску кожного, відкладаючи необхідну суму на канцелярські припаси і потреби, на підставі особливого положення» (ст. 141) [12, с. 120].

23 червня 1832 р. було прийнято і затверджено Статут про торговельну неспроможність, який суттєво спротив роботу комерційних судів. Згідно з ним, «усі особи, які стали через торгівлю неспроможними, підсудні, з огляду на їх неспроможність, Суду Комерційному» (ст. 1). «Для цього по кожному факту торговельної неспроможності, де б це не сталося, в місті чи повіті, негайно звертатися до Комерційного Суду...» (ст. 2) [12, с. 421]. Поняття «торговельна неспроможність» Статутом визначалося так: «1) коли у торгівлі хто-небудь із торговельного стану з числа віднесених до гільдій і торговельних розрядів установленими свідоцтвами дійде до такого стану, що не лише не має готівки на вчасні розрахунки за його договорами на важливі суми, більші ніж 5000 руб., але й є визначені цим Статутом ознаки, з яких можна зробити висновок про неоплатність його боргів, тобто що всього його майна замало для повної сплати цих сум; 2) коли будь-хто у торгівлі і промислах з числа віднесених до міщанського стану без свідоцтв виявиться неспроможним сплатити важливі суми, які перевищують 5000 руб.» (ст. 4) [12, с. 421]. Для вирішення таких справ комерційні суди повинні були призначити зі своїх списків опікуна над майном неспроможного купця, в окремих випадках допускалося призначення двох опікунів (ст. 28). Надалі майно боржника описувалось, товари, що швидко псуються, продавались при посередництві маклера на біржі або на публічному торзі, а для реалізації іншого майна оголошували конкурс, для чого створювалось Конкурсне Управління (ст. 36, 37; гл. V). Усе це робилося під найсуворішим контролем комерційного суду. Всі постанови загальних зборів кредиторів щодо неспроможності представлялись

на розгляд комерційного суду, і після затвердження ним забезпечувалось їхнє виконання (ст. 127).

Підводячи підсумок дослідження, слід відмітити, що становлення і подальша діяльність комерційних судів відбувалася в складних умовах невідповідності старої системи законодавства, судочинства і всього державного устрою буржуазним принципам закладеним в основу діяльності комерційних судів в Росії статутом для Одеського суду від 1808 року. Для виправлення такої ситуації доводилось регулярно приймати різні додаткові нормативні акти, що стосувалися компетенції комерційних судів, в тому числі й Феодосійського, та конкретизували її.

У той же час статут Одеського комерційного суду від 1808 року, як і створені на його основі комерційні суди, діяли у правовому полі імперського законодавства, основні положення якого створювали перешкоди для швидкого та якісного вирішення справ даними судами. Задля вирішення назрілих проблем розпочався процес прийняття та реалізації на місцях різних додаткових нормативних актів, у тому числі й індивідуального характеру, тобто таких, що поширювали свій вплив виключно на конкретний суд. Як показала подальша практика, такий підхід зберігся й надалі аж до припинення функціонування комерційних судів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джавкуразова М. О. Коммерческие суды в России / Джавкуразова М. О. // Тезисы докладов на теоретической конференции аспирантов ИГЛ РВД и МПОА. – М., 1994. – С. 106-110.
2. Казанцев С. М. Коммерческие суды в дореволюционной России / Казанцев С. М. // Вестник ВАС РФ. Отдельное юбилейное издание: 10 лет арбитражным судам. – 2002. – С. 22-41.
3. Кудряшов С. М. Коммерческие третейские суды в России / Кудряшов С. М. // Государство и право. – 1995. – № 8. – С. 110-118.
4. Михин А. В. Возникновение и развитие коммерческих судов в Российской Империи : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве» / А. В. Михин. – Нижний Новгород, 2005. – 31 с.
5. Балух В. С. Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808-1917) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Балух Валерій Сергійович. – Одеса, 2002. – 179 с.
6. Балух В. С. Одесский арбитражный суд: два века истории / В. С. Балух, А.А. Сурилов. – Одесса, 2001. – 180 с.
7. Архипов И. В. Коммерческие суды и торговый процесс в России / Архипов И. В. // Правоведение. – 1994. – № 4. – С. 108-120.
8. Устав судопроизводства торгового. – СПб. – 1905.
9. Свод законов Российской империи. – СПб., 1835. – Т. X. – Ч. 2.
10. Свод законов Российской империи. – СПб., 1835. – Т. II. – Ч. 1.
11. Свод законов Российской империи. – СПб., 1893. – Т. XVI. – Ч. 1.
12. Полное собрание законов Российской империи. Т. 7. Отделение 1-е. 1832-1883 гг. – СПб., 1884. – 610 с.
13. Государственный Архив Автономной Республики Крым, ф. 221, оп. 1, д. 10. Послужные списки о чинах и служителях. 3.05.1785 – 9.01.1786 г. 18 л.